

Hoogtepunten uit de geschiedenis van de gemeente Lochem overzichtelijk bijeengebracht.

De historische canon van de gemeente Lochem

Wout Klein

Onlangs verscheen het boek *Geschiedenis van Lochem. De canon van Almen, Barchem, Eefde, Epse, Exel, Gorssel, Harfsen, Kring van Dorth, Laren, Lochem en Zwiep*.

Deze canon van Lochem geeft via 35 vensters een blik op de belangrijkste personen, locaties en gebeurtenissen uit de geschiedenis van de gemeente Lochem. De uitgave is tot stand gekomen in samenwerking met de gemeente Lochem, de Oudheidkundige Vereniging De Elf Marken en het Historisch Genootschap Lochem Laren Barchem¹).

De ‘kleine landstad’ Lochem kreeg in 1233 stadsrechten van de Gelderse graaf Otto II ‘met de paardevoet’. Een oorkonde van 1059 spreekt van een kerk, hetgeen wijst op een nog veel oudere historie. De plaats van de nederzetting was dan ook zeer aantrekkelijk: aan de Berkel, waarlangs in vroeger eeuwen veel handel plaatsvond. De canon biedt inzicht in de hoogtepunten uit de geschiedenis van de gemeente Lochem. Aan bod komen grafheuvels, rechtspraak volgens oud Germaans gebruik, de 18 Marken, een heksenverbranding in Almen en Joan Derk van der Capelen tot den Poll, grondlegger van de democratie in Nederland. Kenmerkende onderwerpen passeren de revue, zoals de Lochemse Berg, Witte Wieven, de Hooiplukker, A.C.W. Staring, Arnold Joost van Keppel, de Eefdense sluis, Woodbrookers in Barchem en het openluchttheater de Zandkuil, waar popgroep Normaal zijn doorbraak beleefde. Sommige onderwerpen zijn typisch voor de stad Lochem, zoals de 16de-eeuwse belegering, de Sint Gudulakerk, schoolmeester Prop en de oprichting van het ziekenhuis en de schouwburg. Het omliggende land maakte een heel eigen ontwikkeling door. Daar ontstonden havezaten en landgoederen, kwamen agrarische coöperaties op en vonden kooplieden uit Duitsland onderdak in herbergen langs de handelswegen. Sommige onderwerpen zijn op de hele gemeente van toepassing, zoals de rivieren IJssel en Berkel, de infrastructuur, de werkverschaffing en de Tweede Wereldoorlog. De geschiedenis van het Achterhoekse Lochem is nauw verweven met die van ‘De Graafschap’ Zutphen, het hertogdom Gelre en – naarmate de eeuwen vorderden – steeds meer met die van Nederland en Europa.

Uit het persbericht van Uitgeversmaatschappij Walburg Pers te Zutphen

Hoe is deze canon tot stand gekomen en uit welke 35 vensters bestaat hij nu eigenlijk?

Lochemse verhalen

Tijdens verkenningen binnen het Historisch Genootschap naar de haalbaarheid van een museum in Lochem rees de vraag: wat zijn de verhalen uit Lochems geschiedenis die je in een museum zou willen vertellen? Of ruimer: wat zijn de kenmerkende verhalen uit Lochems geschiedenis?

Voor het antwoord op die vraag hebben de beide Lochemse historische verenigingen een groep vrijwilligers gevraagd te adviseren. Eind 2008 presenteerden die een ontwerp-canon van 34 vensters, die gepubliceerd werden via de website mijngelderland.nl.

Cadeau

Voor de gemeente Lochem betekende deze canon een welkome ondersteuning van de groot-Lochemse identiteit. Eigenlijk zou je nieuwe inwoners of gewaardeerde relaties van de gemeente de canon cadeau moeten kunnen geven. Toen de gemeente om die reden bereid was tot een substantiële eerste bestelling werd de uitgave in boekvorm haalbaar.

Opnieuw werd de groep vrijwilligers ingeschakeld, die elk één of meer vensters uitvoeriger beschreven. Daarbij zijn de onderwerpen en het aantal vensters nog enigszins aangepast tot de volgende 35.

<p><i>Tijd van jagers en boeren < 3000 vC</i></p> <p>1. Lochemse berg</p> <p><i>Tijd van Grieken en Romeinen 3000 vC – 500 nC</i></p> <p>2. Vroegste bewoning 3. Witte Wieven</p> <p><i>Tijd van monniken en ridders 500 – 1000</i></p> <p>4. Naamgeving 5. Gudula</p> <p><i>Tijd van steden en staten 1000 – 1500</i></p> <p>6. Stad Lochem 7. Middeleeuwse kerken 8. Oude rechtspraak</p> <p><i>Tijd van ontdekkers en hervormers 1500 – 1600</i></p> <p>9. Pest 10. Marken 11. Hooiplukker 12. IJssel en Berkel</p>	<p><i>Tijd van regenten en vorsten 1600 – 1700</i></p> <p>13. Stadsbrand 14. Herbergen en handelswegen</p> <p>15. Arnold Joost van Keppel 16. Lochemse families</p> <p><i>Tijd van pruiken en revoluties 1700 – 1800</i></p> <p>17. Landgoederen 18. Slag bij de Spitholderbrug 19. Joan Derk van der Capellen 20. Staring</p> <p><i>Tijd van burgers en stoommachines 1800 – 1900</i></p> <p>21. Indisch Lochem 22. Meesters 23. Trams, treinen, stations 24. Verheffing en burgerinitiatieven 25. Gorsselse heide</p>	<p><i>Tijd van wereldoorlogen 1900 – 1950</i></p> <p>26. Toerisme 27. Woodbrookers 28. “de Zandkuil” 29. Sluizen en kanaal 30. Oorlog en bezetting</p> <p><i>Tijd van televisie en computers 1950 – 2000</i></p> <p>31. Gedane zaken 32. Kunst en cultuur 33. Normaal 34. Landbouwcoöperaties</p> <p><i>Heden</i></p> <p>35. Gemeente Lochem</p>
---	--	--

Bij het samenstellen van de teksten is dankbaar gebruik gemaakt van artikelen en boekwerken die beide historische verenigingen in de loop van de tijd hebben uitgegeven. Voor illustraties is geput uit beider archieven, maar ook instanties en particulieren bleken makkelijk tot medewerking te bewegen. En van diverse onderwerpen zijn de locaties speciaal voor het boek gefotografeerd.

Blik door het venster

Elk venster geeft uitzicht op een stukje geschiedenis van Lochem, dat vrijwel steeds verbindingen heeft met de geschiedenis van Nederland en de wereld. Geen enkel venster is belangrijker dan de andere en aan elk venster zou een artikel in dit blad te wijden zijn. De korte tekstfragmenten en afbeeldingen bij dit artikel zijn zo maar wat voorbeelden uit het boek.

Uit venster 7, Middeleeuwse kerken

*Elk weet, waar 't Almensch kerkje staat,
En kent de laan, die derwaart gaat.....*

Onsterfelijke beginregels van het gedicht “De hoofdige boer” van de dichter Staring. Al in 1272 wordt gewag gemaakt van de Almense parochiekerk. De oudste delen van het tegenwoordige gebouw dateren waarschijnlijk uit de tweede helft van de veertiende eeuw. In 1849 werd de kerk vergroot door een uitbouw aan de noordzijde. In 1915 werd er weer gebouwd en gerestaureerd. In het hoge gedeelte van de kerk bevond zich toen nog een kerkenraadkamer en een catechisatielokaal. In de toren werd een consistoriekamer gebouwd en het catechisatielokaal verdween. Zodoende kon men zitplaatsen in het hoge gedeelte maken, waar veel belangstelling voor was.

In de kerktoeren van Almen hangen twee klokken die door de beroemdste klokkengieter uit ons land zijn gegoten: Franciscus Hemony, die met zijn broer Petrus in 1641 in Goor het eerste zuiver gestemde klokkenspel ter wereld produceerde. De klokken in Almen dateren uit 1645 en zijn gegoten in opdracht van de Erfmarkerichter tot Almen en Harfsen, Willem van Lintelo tot de Ehze.

Uit venster 14, Herbergen en handelswegen

De Achterhoek wordt doorkruist door enkele zeer oude heer- en handelswegen. In de tachtigjarige oorlog verplaatsten zich hierover de legers van prins Maurits en Frederik Hendrik bij hun verovering van de steden ten oosten van de IJssel. Ten tijde van het hanzeverbond dienden ze als verbinding van de Hanzesteden Zutphen, Doesburg en Deventer met het Oostelijke achterland.

Bekende herbergen langs de handelswegen waren:

De Luchte	Lochem	De Witkamp	Laren
De Almense Mölle	Almen	Het Hoentjen	Harfsen
De Drie Kieften	Joppe	De Pessink	Epse
De Roskam	Gorssel		

*Herberg de Luchte
aan de Hessenweg/
Zutphenseweg
bij Lochem*

H. Slagman, Zutphense weg, Lochem. No. 2420 L.R.V.

Familie-Hotel „de Luchte,” Café-Restaurant.

Uit venster 17, Landgoederen

De Voorst

Nicolaas de Vorste wordt in 1190 vermeld, maar de eerste echt bekende eigenaar is Gerhart ter Voirst in 1378. De dan nog eenvoudige 'spieker' komt in 1565 in handen van de familie van Keppel. Ongeveer een eeuw later wordt een telg uit dat geslacht page aan het hof van koning-stadhouder Willem III. Deze Arnold Joost van Keppel laat in 1700 het huidige paleisje bouwen. Als architecten treden op Daniël Marot en Jacob Roman, dezelfde die voor Willem III 't Loo realiseerden. De rijke interieurs en de indrukwekkende tuinen geven het huis een Franse allure.

Vanaf 1750 is het huis in handen van de geslachten Van Lynden, Bentinck en Van Neukirchen. Door verval in de negentiende eeuw en brand in 1943 gaat veel kostbaar interieur en ex-terieur verloren. In 1957 draagt de eigenaar, Pensioenfonds van de Nederlandse Heidemaatschappij, het geheel over aan de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen, waarna het in fasen wordt gerestaureerd. Het huis is beschikbaar voor ontvangsten, maar overigens niet te bezoeken.

De Voorst, van spieker tot 'Versailles'

Uit venster 26, Toerisme

Overnachtingsmogelijkheid voor toeristen was er in de gemeente volop. Vanouds bekende herbergen, zoals de Roskam in Gorssel en de Luchte in Lochem, groeiden uit tot hotel. Nieuwe hotels werden gebouwd, zoals in 1880 hotel 'Stad Lochem' of in 1866 hotel 'Het Wapen van Ampsen'. Veelal langs het tracé van de stoom-tram ontstonden pensions of hotels, zoals hotel Stegeman in Laren, pension Tramzicht of hotel Bak in Lochem en hotel Meijlink in Barchem. In de eerste helft van de twintigste eeuw waren er 31 hotels, minimaal 21 pensions en 2 jeugdherbergen. De prijs voor volledig pension varieerde rond 1930 van 2,50 tot 6,00 gulden per persoon per dag.

Van der Meij van hotel de Roskam was een ondernemend man en exploiteerde eigen busvervoer voor zijn gasten.

Uit venster 32, Kunst en cultuur

Zoals de bewoners van de vele landgoederen met de grandeur van de huizen hun welstand konden laten zien, zo deden ze dat ook met hun interieurs. Zij lieten portretten schilderen voor aan de wand en zilveren pronkstukken drijven voor op tafel of in een kabinet. Voor zilverwerk moest men in Zutphen zijn, wat sinds de middeleeuwen een belangrijk zilversmeed-centrum was. Maar beroemde uurwerken en klokken werden gemaakt in Laren. Goslink en Hendrik Ruempol waren daar in de achttiende eeuw bekende klokkenmakers. Hun stoelklokken kwamen terecht in deftige interieurs, hun torenuurwerken in kerktorens of in de klokkentoren van kastelen en landhuizen.

*Een Ruempol uurwerk
(Zutphen Stedelijk Museum)*

(Voetnoot)

¹⁾. Met tekstbijdragen van Henk Bruil, Cees Derlagen, Jan Eefting, Fokkelen von Meyenfeldt, Jacobus Trijsburg, Henk Pelgrum, Alfred Stern en Focko de Zee onder deskundige begeleiding van CeesJan Frank en eindredactie van Wout Klein.